

բարեխղճութեամբ կառավարուէր այսօր տարեկան յիսուն հազարի փոխարէն գուցէ հինգ հարիւր հազար ռուփի եկամուտ ունենար: Միայն այս մէկ պարագայն յիշենք որ քսան տարւոյ չափ մէկ անհատ միայն անսահման իրաւասութիւն ունէր եկեղեցւոյ ընչից, կալուածոց, եկամտից վրայ և ներքին ու րոյմանդակ մատակարարութիւնը նորա ձեռքումն և ամէն փոփոխութիւն ու կարգադրութիւն կարող էր ինքնիշխանաբար կատարել, իւր արարքի համար քսան տարուայ ընթացքում պատասխանատու էր եղել ոչ ումեք յայսմ աշխարհի: Բայց ինչպէս Մարդասիրական ճեմարանի մատակարարութիւնը, նոյնպէս Ս Նազարեթայ եկեղեցւոյ այդ խանայական դրութիւն մի վերջակէտի յանգեց, և նոյն ազգասէր անձինք որ ճեմարանը կորուստից աղատեցին՝ եկեղեցւոյ կալուածներն ու եկամուտը ևս ապահովագոյն դրութեան մէջ դրին: Այդ միահեծան կառավարչի դէմ դատ բացան և նոր կարգադրութիւն հաստատեցին եկեղեցւոյ հոգաբարձութեան համար և այդ կարգադրութիւն կառավարութեան կողմէ վաւերութիւն ստացաւ: Եկեղեցւոյ բոլոր կալուածներն յանձնուեցաւ վերոյիշեալ Հանրային Հոգաբարձութեան (Official Trustee): Եկեղեցւոյ հոգաբարձութիւն ճեմարանի հոգաբարձութեան պէս տասն և մին անդամներից բաղկացեալ Յանձնաժողով ունի և երեք երէցփոխք: Գլխաւոր որոշումներ Յանձնաժողովն կանէ, իսկ երէցփոխք որոշ արտօնութեանց համեմատ նուազ կարեւոր խնդիրներում անկախօրէն կարող են տնօրինել: Յաւալի է ասելն որպէս և լսելն որ եկեղեցւոյ հոգաբարձութեան (նման ճեմարանի) բոլոր ժողովներն, արձանագրութիւններն, հաշիւներն, տեղեկագրերն ևն. անզղիական լեզուաւ կը լինին: Միայն մի հայ քարտուղար ևս պահուում է որ հաշիւներն ձեւի համար հայերէն ևս թարգմանեն:

Եկեղեցւոյ այդ տարեկան եկամուտն գործ է ածուում նոյն եկեղեցւոյ պայծառութեան համար, քահանայից, պաշտօնէից և սպասաւորաց վարձատրելու (երեք քահանայ են պահում, երկու երեք եկեղեցւոյ պաշտօնեայ, որպէս դպիր կամ տիրացու, քարտուղար և շատ սպասաւորներ): Ինչպէս վերն յիշեցինք Մարդասիրական ճեմարանը տասներկու գիշերօթիկ աշակերտաց ծախսն—մերձ 3600 ռուփի—եկեղեցւոյ այդ գումարիցն է ստանում: Նոյնպէս երբեմն ուրիշ գպրոցներում ևս եկեղեցւոյ հաշուովն աշակերտներ են ընդունուում: Բաւական մեծ գումար նուիրում է հայազգի չքաւոր ճանապարհորդաց: Իսկ ամենից ստուար գումարն շտալուում է մի խումբ աղքատութեան անուն կրող, այլ

աղքատութեան հանգամանք չունեցող դատարկաշըրջիկ անձանց, որոնք անաշխատ հաց ուտելն և աղքատի անուն կրելն նախամեծար են համարում քան քրտամբ երեսաց պատուով աշխատել և պարծանօք ուտել:

ԹՈՐՈՍ ԶԱՆ. Տ. ՆՍԱՎԵՐԸՆ ԶՈՒՂԱՅԵՐԻ

Դ Է Ի Ս Ի Մ •

(Շարունակութիւն)

Ձ Ա Ր Ս Ա Ն Ճ Ա Գ

Չարսանճագ Գերսիմի հարաւային կողմերու ստորին մի մասն է բռնած. Չմէկածակ, Խողաթ, Քերդակ, Մեզկերտ, Փերին և Քղի դաւառներն, որք կը գտնուին Արածանոյ աջ ափին վերայ, և որոց մէջ կան բաւական մեծ թուով հայեր և այդ տեղերն կը նստի մի մի գայմագամ: Խողաթ որ մի գիւղ էր 77-ի պատերազմէն յետոյ նահանգական քաղաք դարձաւ, ուր կը նստէր Վալին, սակայն վերջերս փոխուած է իւր նախկին ձեւին: Իմ նպատակն է ամենէ առաջ մասնաւոր ակնարկ ձգել մեր Մինաս բաբարի գաւառին, Փերինայ վերայ, Փերինայ վիճակն ունի մօտ 55 հայ և 10-ի չափ քուրտ գիւղեր, որք Մուզուր և Փերին ջրերու մէջ տարածուած են, քանի գիւղօրայք ևս ջրերու աջ և ձախ ափերուն վերայ կան: Մեզկերտու վիճակն ևս այս երկու ջրերու միջավայրն կը ընկնի. սակայն Փերինայ վիճակէն բարձր է 5 ժամու չափ, սորա մի մեծ մասն մտած է Տուփիկ լեռներու մէջ, ունի քիչ հայ գիւղօրայք որք են: Աղբիւրիսէ, Հարտիւ, Փախ, Հաւլոր և այլն, Փերինայ գիւղօրայքն և մօտաւորապէս ժողովրդեան թիւը այստեղ կը նկարագնենմ

	ՀԱՅ	ՏՈՒՆ,	ԹՈՒՐԷ	ՏՈՒՆ
Փերին	600	« »	100	« »
Բաղնիք	15	« »	4	« »
Խուշին	20	« »	3	« »
Գուլաղսղ թիլ	16	« »	3	« »
Հայվալի	15	« »	—	« »
Քիւրեքէն	20	« »	—	« »
Ճանիք	10	« »	20	« »
Մաստան	0	« »	60	« »
Բաղին	8	« »	—	« »
Գարնձսր	8	« »	—	« »
Լամբք	15	« »	3	« »
Չորակ	16	« »	10	« »

	ՀԱՅ	ՏՈՒՆ	ԹՈՒՐԻՔ	ՏՈՒՆ
Ղայաչին	25	« »	5	« »
Մրդեն	4	« »	—	« »
Ուրծ	15	« »	10	« »
Սողառիճ	20	« »	10	« »
Բասուն	20	« »	—	« »

ՄԱՌԻՐԱՅ ՈՒ ՓԵՐՏԻՆԱՅ ՄԻՋԱՎԱՅՐՆ

Հոռտան	10	« »	15	« »
Տանապուռու	15	« »	—	« »
ԽօճաՕղանէս	—	« »	—	« »
Դամբախ	15	« »	6	« »
Դիլանօղլի	4	« »	—	« »
Լազուան	15	« »	3	« »
Մրդեն	3	« »	8	« »
Սոյտէփէ	60	« »	29	« »
Սորճան	15	« »	3	« »
Ղուղուլճուխ	20	« »	1	« »
Իսմայիլցիք	40	« »	8	« »

ՄՈՒԶՈՒՐԱՅ ԶԻՆ ԱՅԸ

Լսիւրիւք	4	« »	10	« »
Թիւրուշմէք	20	« »	10	« »
Սորբան	20	« »	10	« »
Սվճող	30	« »	10	« »
Վերի Հաւսեկ	18	« »	8	« »
Ղարարուղար	8	« »	3	« »
Վերի Հաւսեկ	15	« »	6	« »
Խոնեկ	20	« »	5	« »
Համցիք	10	« »	1	« »
Սատոսան	15	« »	15	« »
Վասկերտ	50	« »	10	« »
Սմախ	10	« »	3	« »
Լուսադառիճ	20	« »	4	« »
Լալ Մրդեն	7	« »	1	« »
Վերի Խաճար	10	« »	1	« »
Վերի Խաճար	25	« »	1	« »
Բալըշեր	15	« »	3	« »
Մերձուժէք	30	« »	5	« »
Թանց	15	« »	1	« »
Նորգեղ	15	« »	2	« »
Ուռիկ	16	« »	2	« »
Մրդեն	20	« »	7	« »
Բաշաղակ	100	« »	15	« »
Խարեսիկ	25	« »	10	« »
Բերդակ (ս. Տի-կին)	30	« »	1000	« »
Թիլ	25	« »	—	« »
Երկան	15	« »	2	« »
Վերի Զմբեղ	10	« »	5	« »
Վարի	15	« »	4	« »
Ցաղման	20	« »	15	« »
Վախայ	15	« »	5	« »

Զարսանճագի Հայ ժողովուրդն իւր տան յատուկ հող չունի. կարգ մի Թուրք բէկէր կան, որք երկիրն իրենց սեփականած են, և Հայերն իր-րև ստորուկ կը գործածեն:

Այս բէկերն ի վաղուց անտի Գէրսիմի հա-րաւային ստորոտներն իւրեանց սեփականած են, եր-կու ցեղէ առաջացած են, այս օր 24 տուն են. իւ-րաքանչիւրն ունի սեփական գիւղերն. Վառափարու-թեան օգնութեամբ սոքա ձեռք ձգած էին Բալու-այ, Գղիի Փերինայ և մինչև 2 մշկածագի հողերն, վերջի ուս—Թրքական պատերազմէն յետոյ Գղիի փոքր Հայ ժողովուրդն Վարնոյ դատարաններն եր-կար զեգերելուց յետոյ ձեռք ձգեց իւր հողերն և տիրացաւ. սակայն քաղմահայ Զար—սանճագի ժողո-վուրդն գեռ բէկերու րոնութեան ներքև կը տան-ջուին. Հայ ժողովրդեան տարհապարհակ վարուիլն սովորական մի բան է. Հայեր կը սերմանեն, բերքի եօթերորդ մասն կառավարութեան. մնացորդի կէ-սըն ևս բէկին կտան. Իւրաքանչիւր բէկ կը նստի մի գիւղի մէջ և տէր է 2—3 գիւղերու. Մուղուրայ ջրի կողմի գիւղերու մէջ հաստատուած բէկերն—Մեր-ճիմիք, Բալըշեր, Բաշաղակ, Խարեսիկ, Վասկերտ, Խոնեկ, Քալուքար, Մրդեն, Վերի Հաւսեկ, Ովճող, Զրի ձախն—Վեյ դէփէ, Տանապուռու, Իսմայիլցիք, Զերին, Սորճան, Փերին, Բաղնիք, Ղուլին, Խայա-չին, Զորակ, Ուրց, Ճանիկ:

Այս բէկերն որչափ որ իրրև գերի հայն կը վարեն, սակայն օտարի հարստահարութեան դէմ ևս կը պաշտպանեն, որոց պաշտպանութեան հա-մար շատ անգամ իրարու դէմ պատերազմ մղած են. Մինչև 1880 թուականը հայն կարող էր ամէն տեսակ զէնք ունենալ, բէկերն ևս կստիպէին զինու-իլ որ ի հարկին իրենց օգնեն, սակայն այս տեղի ժողովուրդն այս մասին շատ դանդաղ շարժեցաւ. Հազարէն մի մարդ հաղիւ կայ որ քաջութեամբ անուանի եղած է. այնպիսին բէկերու մօտ մեծ յարգանք կը վայելէ. Թուրք բէկերն իւրեանց հը-պատակ ցեղակիցներն չունին որպէս քրդեր, սո-քա երբ իրարու դէմ պատերազմ պիտի մղեն, կը հաւաքեն վարձուոր պատերազմողներ և իւրեանց ծառաներն:

Այս բէկերն գրել կարդալ չեն գիտեր, օր յա-ւուր յետագիմելու վերայ են. Զարսանճագի Հայ ժողովուրդն նայելով 2 մշկածագի, Անայ և Խար-բերգի Հայ ժողովրդեան, անուսումն և անկիրթ է, բայց բոլորովին նուիրուած լինելով երկրագործու-թեան պարզ և միամիտ են. հաւատարմաբար կը ծառայեն բէկերուն, բէկերու բաժնից մի բուռ ցո-րեան վերցնելն մեծ մեղք կը համարեն. հիւրասէր

են, օտարականներն գեա չինդրած՝ կը հրաւիրեն, կը հիւրասիրեն, մինչդեռ Ահնցին, Խարբերգցին և Խարբերգու դաշտի ժողովուրդն միայն իւր ծանօթին, ազգականին կամ ուստի որ Հաճ տեսաւ, նրան կը հիւրասիրէ:

Գութան մտած չէ Զարսանձագ, մի զոյգ եզով վար ու ցանք կանեն, սակայն երկիրն բերրի, կլիման բարեխառն լինելուն ամէն տեսակ սերմ և պտղատու ծառներ կաճին. երկրագործութեան մէջ կինն իւր ամուսնուն անբաժան ընկերն է. նա չարաչար կաշխատի. ծննդական կինն երեք օրից յետոյ երախայն արտի եղբն տանելով կը քնացնէ, ինքընցորեանի գարու և այլն հուճք կանէ. կամ բանբակի քաղհանք կանէ և կամ որթի արքատներ կը հաւաքէ, բոստանի քաղհանքն՝ հասած բամբակն հաւաքել նաև իւր գործն է, ծարւոյն ամէն եղանակին նա գործ ունի. երկրագործական ամէն աշխատանքի կը մասնակցի, տան կանացի գործերն ևս անթերի կը կատարէ, քաղհանքից յետոյ խոտ կը հնձէ, ամբան հնձից յետոյ խաղող կը կթէ, այգիներու մէջ ուռի կեփէ, այգուց որ պրծան՝ տուն կը վերադառնան ընտանեօք, ձմեռն բանբակ կը մանեն և կտաւ կը գործեն:

Զարսանձագցու տան անտեսութիւն խիստ կարգին է, իւրաքանչիւր տուն ունի իւր մեծն, որոյ ձեռքն է գրամը, տնեցոց համար ինչ ծախք որ լինի, նորա կամքով պիտի լինի. ոչ որ իրաւունք չունի մի փարայ իւր կամքով ծախսելու, նոյնպէս տունն ունի տան տիկինն, որոյ ձեռքն է մատանի բանալին, նա գիտէ իւր կարգն և պատրաստելու կերակուրն, Այս երկրի մէջ իւրաքանչիւր ընտանիք բաղմամբիւ են, Խուզուլճուխցի մի ընտանիք կայ, 100 անձէ բաղկացեալ է, Պտղատու և անպտուղ ծառներու ամէն տեսակներն կը գտնուին այս երկրի մէջ, Խամայիլցուայ բեռն, Բլուճուայ կիւնէշն (արեգի) կը գտնուին խնկենի, կարմիր ալուճ, պոռուխի, բոզ փալուտ (կաղնի), լոզ փալուտ, լեպ փալուտ. ձերմակ, կարմիր խարա փալուտ, հաւկուտի տոխուզ տօնի, ալաճա, որ կեղևն եօթ գոյն ունի, սորա մանր պտղից թանաք կը շինեն. չեղևնէ, որ փուրը (նոր տերև) աղ կը զնեն, քաղցր համ ունի, բեմկի ծառի տեսակն է, բռնչի ծառ, խարա խալխալ սելլի ուռի, մորմենի, որ տեղ տեղ ծառի նման հաստ կը լինի, մուրտար, գէմուրճուք, մայլամի, որոյ փայտը կարծր է և վերան կեռաս կը պտտուաստեն. սորա հոտից օձն կը փախչի, Բեմկիի ծառ, որոյ խիտից խնկի բուրմունք կգայ, գնտակի վերքն կառողջացնէ, կաղնի նման, դանակով կեղևն կը ձեղ-

քեն, կաթ կտայ դուրս ապա խեժ կը դառնայ կաթըն, կանաչ տերևներից թթու կը բռնեն, աղը կը զնեն, խնկի համ ունի. նշի ծառ. ֆետիի ծառ (ընտանի կաղնի), զուզուլճուխի (հոնի), յունապի, գժնիկի, զարանայ, շբքի (վայրենի տանձ), տանձի, խնձորենի, մարսենի, թարղի, որ տոսախի նման կարծր է, պոծեղի, փաթաթուկի, թթի, շլոր իւր տեսակներով, արտուճ, մարխ, իլղուն, սորխուն և այլն և այլն:

Քիմիայ օթի, որ ձմերուկի տերևներու նման է, բժիշկներ իրրև գեղ կը հաւաքեն. ոչխարն որ կուտէ, առամներն իրրև ոսկի կը փայլեն:

Ս. Հայկունի.

(Նը շարունակուի)

ՄԱՆՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ:

ԽՈՒՆԵՐ ԵՒ ԽՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ.

Ռուսաց «Образование» ամսագիրը իւր պարբեր համարում ուն. այլ և այլ թերթերից քաղելով մէջ է քննարկում թուրք և իրողութիւններ, որոնցից երեւում է. նախ թէ ի՞նչ աստիճանի յետնեալ վիճակի մէջ է կրթութեան զարգացումը ուս ժողովրդի մէջ. երկրորդ՝ որչափ անպատեհ է ծանր է ժողովրդական ուսուցչի վիճակը. վերջապէս երրորդ՝ այս վերջիններիս մէջ ինչպիսի իրենց կոչման աւարտան են ոյս ընկնում:

ԴՊՐՈՑՆԵՐ ԵՒ ԳԻՆԵՏՆԵՐ.

Մինչեւ 1895-ի յունուարի 1-ը Օրլով նահանգում եղել են 607 դպրոցներ 46,656 աշակերտ ու աշակերտուհիներով: Այս դպրոցների ծախսը եղել է 574,476 ռուբլի. ուրեմն ամէն մի աշակերտի ընկնում է 7, 9 ռուբլ. իսկ այդ նահանգի ամէն մի քնակչի 0,48 ռուբլի:

Նոյն տարում յիշեալ նահանգի բոլոր գիւնտներին թիւը եղել է 2,037, և գործ է ածուել 15,514,826 վեղորոգելից խմբը 1,534,492 ռուբլի արժողութեամբ: Ուրեմն մի մարդու գալիս է 5 ռուբլի խմբի ծախս, իսկ 48 կուպէկ ուսման. ուրիշ խօսքով այդ նահանգի ժողովուրդը 17 անգամ աւելի ծախս է անում զուարճութեան, քան կրթութեան համար: Այս վիճակագրութիւնը հաղորդում է «Учен. Вѣстник»-ը:

ՏՅՈՒՐ ՊԵՏՄՈՒԹՅՈՒՆ.

Ученое. գաւառում միւնում է Ֆիլմով ազգանունամբ մի ուսուցիչ: Նա 22 տարի ծառայել է ժողովրդական դպրոցներում և իւր մահից յետոյ թողել է 7 կրկնայ կարօտ մի պատառ հացի: Որովհետեւ պետութիւնը այդ կարգի ուսուցիչներին թոշակ չէ տալիս, ուրեմն մտում է, որ այդ խեղճ որբերը սովից միռնեն: Քանի առողջ ես, աշխատիր խեղճի ու խոնաւ խրճիթներում, կեանք ու առողջութիւն կորցրու, առաջիկայ մի վարձատրութիւն, որ մի հոգու անգամ քաւական չէ, ուր մասց մի ամբողջ ընտանիքի, և երբ մեռնես՝ մի պատառ հաց անգամ մի թողնի: Որքան դառնութիւն ու վիշտ կայ այս տեսակ կեանքի մէջ: